

Patriarkal Kültürde Dini Referanslarla Kadın Kimliğinin Oluşturulması ve Olumsuz Kadın Fıtratına Dair Söyleme Eleştirisi

Creation of Female Identity with Religious References in Patriarchal Culture and Discourse on Negative Feminine Dispositio

Saadet ALTAY

ORCID: [0000-0002-0463-2860](https://orcid.org/0000-0002-0463-2860)

E-Posta: saltay@agri.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Kalam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı.

Assist. Prof. Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Islamic Theology and Sects History
Ağrı, Türkiye
ROR ID: [054y2mb78](https://orcid.org/054y2mb78)

Ahmet ERKOL

ORCID: [0000-0001-6435-0905](https://orcid.org/0000-0001-6435-0905)

e-Posta: ahmeterkol@artuklu.edu.tr

Prof. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Kalam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı

Prof. Dr. Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Theology and Sects History
Mardin, Türkiye
ROR ID: [0396cd675](https://orcid.org/0396cd675)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Altay, Saadet - Erkol, Ahmet. "Patriarkal Kültürde Dini Referanslarla Kadın Kimliğinin Oluşturulması ve Olumsuz Kadın Fıtratına Dair Söyleme Eleştirisi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 137-157.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1179283>

Date of Submission (*Geliş Tarihi*)

23. 09. 2022

Date of Acceptance (*Kabul Tarihi*)

23. 11. 2022

Date of Publication (*Yayın Tarihi*)

15. 12. 2022

Article Type (*Makale Türü*)

Research Article (*Araştırma Makalesi*)

Peer-Review (*Değerlendirme*)

Double anonymized - Two External (*İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme*).

Ethical Statement (*Etik Beyan*)

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*)

Plagiarism Checks (*Benzerlik Taraması*)

Yes (*Evet*) – Turnitin.

Conflicts of Interest (*Çıkar Çatışması*)

The author(s) has no conflict of interest to declare. (*Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.*)

Complaints (*Etik Beyan Adresi*)

suifdergi@gmail.com

Grant Support (*Finansman*)

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (*Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.*)

Copyright & License (*Telif Hakkı ve Lisans*)

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (*Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.*)

Özet

Tarihi süreçte kadın-erkeğe dair değerlendirmeler karşıtlıklar üzerinden temellendirilmiş, kadın cinsinin tanımlandığı özellikler kötü iken erkeğin tanımlandığı özellikler iyi olarak belirlenmiş ya da kabul edilmiştir. Erkek cinsinin oluşturduğu ya da tarihi süreçte sonradan oluşturulan bu patriarkal düşünce biçimi, sadece tarihin bir döneminde veya bazı toplumlarda değil, tarihin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarda etkin bir düşünce olarak var olmuştur. Yaklaşık olarak son iki yüzyıldır, egemen olan bu patriarkal düşünce ve uygulamaya karşı itirazlar yükselmiş, buna karşı mücadele verilmiş ve neticede günümüz için kadın varoluşuna dair ciddi bir değişim yaşanmıştır. Bu durum sanattan siyasete, iktisadi alandan bilim alanına her konuda yeni bir dönemi var etmiştir. Doğal olarak günümüz dünyasında tarihte olandan farklı olarak yeni bir literatür oluşmuştur. "Patriarkal/erkek egemen düşünce" olarak ifade edilen bu kavram, insan olana dair her şeyin yeniden tartışılmasını, değerlendirilmesini sağlamıştır.

Konuyla ilgili daha ziyade antropoloji ve sosyoloji alanında çalışmalar yapılmıştır. Dolayısıyla İlahiyat ve özellikle Sosyal Kelâm alanında bu konu başlığının çalışılması görülen bir eksiğin tamamlanması amacıyla. Zira Kelâm alanında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak önceki mükteşebatın ya tekrarı ya da yazılanların anlaşılması şeklindedir. Bu nedenle günümüz Müslüman düşüncesinin bu konuya dair yaklaşımın, temel kaynaklar esas alınarak incelenmesi ve düşünce dünyasına sunulması önemlidir. Yapılan değerlendirmeler muvacehesinde çalışmamızda, kadın erkek ayrımına girmeden yalın olarak insanın Kur'an'daki tanımlaması esas alınacaktır. Zira bu temel üzerinden yapılmayan her türlü yorumlama, sübjektif veya önceki kültür ve inançların etkisiyle biçimlenmiş değerlendirmeler olacaktır. Bu gerçeklikten hareketle, öncelikle Kur'an'da geçen "fıtrat" kavramı ve bu kavramın psikolojik ve sosyal yansıma ve anlamlarının neye tekabül ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Müslüman kültüründe "kadın fıtratı" şeklinde belirginleşen kavramın tahlili yapılacak, bu kavramsallaştırmanın kadın yaşamını ve toplumsal olanı nasıl şekillendirdiği ve günümüz Müslüman düşüncesine nasıl etki ettiği üzerinde durulacaktır. Modern döneme ait "feminizm" ve "toplumsal cinsiyet" gibi kavramların ve bu çerçevede yürütülen tartışmaların, Kur'an ayetlerinin merkeze alındığı bir yaklaşımla Sosyal Kelâm disiplini açısından anlaşılmaya çalışılması alana katkı sağlayacaktır.

Bu makalede geçmişten bugüne konuyla ilgili Kelâm disiplini içerisinde yapılan değerlendirmelerin, günümüz sorunlarına ne kadar cevap olduğu tartışılacak ve yeni bir yaklaşımın mümkün olup olmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Metin içerisinde belli başlıklar altında işlendiğinde, gerek İslam öncesi dönem ve gerekse İslam'ın gelişi sonrasında kadına dair düşünsel ve sosyal alanın ne kadar dramatik olduğu görülecektir. Bu nedenle bütün toplumlar için en temel bir sorun olan "kadın fıtratı" bahsinde İslam'ın veya Kelâm disiplininin nasıl bir çözüm önerdiğinin belirlenmesi önemlidir. Konu başlığı, modern döneme ait bir kavram ve tartışma olduğundan, ağırlıklı olarak antropoloji ve sosyoloji alanındaki çalışmalardan, modern dönem feminizme dair teorilerden istifade edilecek, ayrıca "Sosyal Kelâm" disiplini açısından değerlendirileceği için de klasik Kelâm kaynaklarından ve günümüz çalışmalarından yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kelâm, Patriarkal Düşünce, Fıtrat, Kadın, Kadın Fıtratı.

Abstract

In history, the features that defined the male gender versus the female gender were largely accepted as good in contrast with the bad features of the female gender. This patriarchal way of thinking has existed as a dominant mode of thought throughout history and across many societies. In the last two centuries, objections have been raised against this dominant patriarchal thought and practice and struggle ensued. As a result, the subject at the center of the arts and sciences historically is in question as the women's perspective came to be represented in diverse expressions of thought, from art to politics, from economics to the sciences. The concept of "patriarchal/male-dominated thought" has led to a re-evaluation of everything that is human.

There are no studies directly on this subject in the field of theology, and the existing ones are in the form of repeating what is available in Muslim culture. Studies on the subject are mainly in the field of anthropology and sociology. Therefore, the study of this topic in the field of Theology and especially Social Theology is an issue that should be taken into consideration. Because the studies in the field of Kalam are mainly in the form of either the repetition of the previous acquis or the understanding of what was written. For this reason, the approach of today's Muslim thought on this issue should be examined based on basic sources and presented to the world of thought. Within the scope of all these evaluations, in our study, first of all, the definition of human in the Qur'ān will be based on the simple definition of man and woman, without distinguishing between men and women. Because all kinds of evaluations that are not made on this basis are subjective or shaped by the influence of previous cultures and beliefs. Based on this reality, first of all, the concept of "fitrah" in the Qur'ān and the psychological and social reflections and meanings of this concept will be explored. Then, the concept of "female fitrat (nature)" will be analyzed in Muslim culture, and how this concept shapes women's and social life and affects Muslim thought today. It is important to understand how concepts such as "feminism" and "gender" belonging to the modern period are discussed in the discipline of Social Kalam with an approach that centers the text of the Qur'ān.

Specifically, this paper will discuss how relevant past and present Kalāmī debates are for contemporary questions around gender and feminism and address whether a new approach to the subject is possible. This is a basic study to determine what kind of ideas or advice Islam or the Kalam Discipline offers on the issue of "Female Fitrat (Nature)", as a fundamental question for all societies. Because this topic and discussion focus on the modern period, the theories of modern feminism will be used together with studies in the field of anthropology and sociology. Since the subject will be discussed in terms of the discipline of "Social Kalam", classical Kalâm sources will also be used in today's studies.

Keywords: Social Kalâm, Patriarchal Thought, Fitrat (Nature), Woman, Female Fitrat (Nature).

Giriş

Varoluş sürecinde milyon yıllarla ifade edilen beşerî gelişimin insanî olarak nitelendiği döneme evrilmesi, insan zihninin ve bu zihnin ürettiği soruların da gelişmesini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta doğayla bütünlüklü olarak devam eden yaşam, üzerinden zamanın geçmesiyle bakışların doğadan insanın kendisine çevrilmesini sağlamıştır.¹ Primitif durumdan felsefi düzeye evrilen sorular halen cevabını tam olarak bulabilmiş değildir. Bu da insanın anlam arayışıdır, varlık devam ettikçe bu arayışın devamı da bir zorunluluktur.² En temel ontik bir sorun olarak kabul edilen; insan nasıl bir varlıktır? Amacı nedir? Neden vardır? Varlığını oluşturan temel töz nedir? Onu var kılan temel özellikleri nedir? Cins olarak nasıl ifade edilmelidir? Kendisine dair yapılan tanımlar kendi varlığının özüne mi yoksa tarihsel ve kültürel olana mı aittir? Erkek ve kadın olarak yapılan belirlemede egemen olan nedir? Tarih mi, kültür mü, yoksa dini referanslar mı? Bir başka ifadeyle tarihten bugüne taşınan tanımlar neyin ürünüdür? Bu ve buna benzer soruların cevapları farklı disiplinlerce verilmeye çalışılmıştır. Makalemizde günümüzün temel sorunlarından birisi olarak görülen ve başlığa çıkarılan konu, “Sosyal Kelâm” açısından ele alınacaktır.

Gerek doktora, gerekse yüksek lisans veya makale tarzında “fıtrat” a dair pek çok çalışma yapılmıştır.³ Bu çalışmalarda, fıtrata dair kavramsal analizlere ve fıtrat-inanç ilişkisi bağlamında yapılan değerlendirmelere ulaşmak mümkündür. Zorunlu olarak konunun bu kısmı detaylandırılmayacaksa da “fıtrat” ın ne ifade ettiği ve konumuz açısından nasıl anlaşılması gerektiğinin izahı yapılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada bizim için tartışmaya açılacak husus; “kadın fıtratı” olarak bütün toplumların kültürlerinde var olan bu kavramın nasıl anlaşıldığı, Müslüman düşüncesinde tarihsel ve kültürel olarak nasıl kavrandığı, kutsal metinde/Kur’an’da bu durumun nasıl aktarıldığı ve bunun anlaşılmasında neyin temel alındığı gibi ana esaslar etrafında şekillenecektir.

Ana hatlarıyla incelendiğinde İslamî literatürde fıtrat; insanın potansiyel olarak Allah’ı tanınması, evrenin yaratıcısının ve terbiye edicisinin sadece Allah olduğunun bilinmesi ve her doğanın, canlı cansız ayırt etmeksizin İslam üzere doğduğunun kabulüdür.⁴ Ancak çocuğun annesi ve babası, ya da içine doğduğu kültürel inanç coğrafyası onu, o inancın doğal bir parçası haline getirir.⁵ Bu anlatıma göre her doğan özü itibarıyla fıtrat üzere doğardan kasıt; iyi/doğru ve güzel olanı kabule hazır bir kabiliyet ve kapasite ile dünyaya gelir anlamındadır.⁶ Bu durum İslam düşüncesi açısından; “eşyada asıl olan iyilik/hayr” düşüncesinin de temelini teşkil etmektedir. Zira yaratıcı olarak kabul edilen ve

¹ Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev. Özcan Doğan (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011), 154-155; Bk. M.İllin, E.Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu?*, çev. Ahmet Zekerya (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 303-313.

² Bk. Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2014).

³ Bk. Z. Şeyma Arslan, *Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde ‘İnsanın Neliği’ Sorusu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), Aysun Kök, *Hadislerde Kadın ve Fıtrat* (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Betül Ergin, *Construction of Womanhood Through Fıtrat, The Case of Female Preachers in Turkey* (Ankara: Middle East Technical University, The Department of Gender and Women’s Studies, Master Thesis, 2020); Yaşar Kurt, “Kur’an’da Fıtrat Kavramı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/2 (2005), 72-104.

⁴ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitabu’t-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İsam Yayınları, 2002), 21-22; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l ekâvîl fi vücûhi’t-te’vil*, thk: Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1997), 2/ 626-627.

⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/485.

⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/484-485.

Allah olarak nitelendirilen için kötü/şer olanın izafesi caiz değildir.⁷ Öyleyse “mutlak hayr” olarak nitelendirilen Allah’ın yarattığı da özü itibariyle iyi/hayr olmalıdır. Kötü diye nitelenen hususların ise sonradan izafî/aslı olmayan bir durumun bir başka ifadesi olarak da anlaşılmalıdır.

Klasik kültürde “fitrat” a dair yapılan tanım ve değerlendirmelerden birkaçına işaret etmek, konunun daha iyi anlaşılmasına aracılık edecektir. Buna göre; Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) fitratı; insanın yaratılışında var olan tevhit inancı ve ruh bedene bürünmeden insandan alınan söz/misak olarak ifade etmiştir.⁸ Taberî (ö.310/923) fitratı; insanın İslâm’ı kabul edebileceği bir yapıda yaratılmış olması biçiminde tanımlamıştır.⁹ Mâtürîdî (ö.333/944) ise insanın Allah’ı tanıma yeteneği, imtihana tabi tutulma istidadı ve aklî istidadıyla baş başa kaldığında Allah’ın rububiyetini kabul etmesi olarak yorumlamıştır.¹⁰ Cürçânî (ö.816/1413) fitratı; dini kabule hazır bir mizaç olarak tanımlamıştır.¹¹ Fitrat kavramını geniş bir şekilde ele alan İbn Âşûr (ö.1390/1970) fitratın; insanın dini kabul edebilecek bir yapıda yaratılması ve dinî değerlerin insan yapısıyla uyumlu olması olarak düşünmektedir. O, dinin temeli olan tevhit inancının, akıl tarafından onaylandığını ve sahih düşünce tarafından da kabul edildiğini ifade eder. İbn Âşûr’a göre insan, fitratıyla baş başa kaldığında ve batıl bir inanç da telkin edilmediğinde, tevhitte başka bir inancı kabul etmesi mümkün değildir. Bu yaklaşım, İbn Tufeyl (ö.581/1185)’in *Hayy b. Yakzan*’ında anlatılan selim/dış müdahaleye uğrayıp bozulmamış fitratı hatırlatmaktadır.¹² Ona göre “fitrat, genel anlamda varlık âleminde var olan düzenin ifadesidir. Hususi anlamda ise fitrat, beden ve akıldan meydana gelen insan yapısını belirtir. Sonuçların sebeplerden ve neticenin öncüllerden elde edilmesi fitratın aklî boyutunu oluşturmaktadır.”¹³

Fitrat, ilk yaratılış sırasında Allah’ın insan tabiatına bahşettiği yaratıcısını tanıma eğilimi, ruh temizliği vb. olumlu yetenek ve yatkınlıkları ifade ettiği şeklindeki anlayıştır.¹⁴ “Fitrat”, ilk yaratmak demek olan “fetere” den mastar binai nev’i olarak yaratılışın ilk tarz ve heyetini ifade eder. Burada “en-nasi aleyha” kaydından anlaşıldığı kadarıyla murad her ferdi kendine mahsus olan fitratı cüziyyesi değil, bütün insanların insan olmak haysiyetiyle yaratılışlarında esas olan ve hepsinde müşterek bulunan fitratı külliyyedir.”¹⁵ Elmalılı(1878-1942)’nın ayette zikredilen fitratın hemen sonrasında gelen kelime ile bütün insanları (erkek-kadın) kapsayan bir anlama işaret ettiğini söylemesi, dikkate alınması gereken bir yaklaşımdır. Muhammed Esed(1900-1992) de fitratı; “insanın doğru ile yanlış, gerçek ile

⁷ Kadî Abdulcebbar, *Şerhu’l uşûli’l-hamse*, thk. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1992), 431.

⁸ Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru mukâtil b. süleymân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 3/11.

⁹ Ebû Ca’fer Muhamed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 16/495-497.

¹⁰ Ebu Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Ali Haydar Ulusoy-Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 11/185-186.

¹¹ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Kitabu’t-ta’rifat* (Beyrut:Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1995), 169.

¹² İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzan*, çev. M. Şerafeddin Yalçın/Babanzade Reşid, haz. N. Ahmet Özalp (İstanbul: YKY, 1996), 113-118.

¹³ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr mine’t-tefsîr* (Tûnus: Dâru Suhnûn, 1997), 10/ 88-90.

¹⁴ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 4/ 299-300.

¹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad.İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli vd. (İstanbul: Azim Dağıtım), 6/255-257.

sahte /düzmece arasında ayırım yapabilmesine ve böylece Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkân veren, doğuştan edindiği sezgisel yetenek" şeklinde tanımlamıştır.¹⁶

Fıtrata eşlik eden bir başka Kur'anî kavram da "sıbgatullah"tır.¹⁷ "Allah'ın boyası" şeklinde çevrilse de, esasen Kur'an'ın bütünlüğü içinde ifade ettiği anlamın bir kelime ile başka bir dile çevrilmesi mümkün görünmemektedir. Zira Kur'an'da zikredilen bu kavram, insanın yaratılış özü ile ilgili bir kavramdır. Başka bir ifadeyle insan fıtratının Allah'ın boyası ile boyanmış olması; ontolojik olarak, dünyaya gelişi esnasında insana yüklenen olumsuz düşünce ve değerlendirmelerin reddedilmesi olarak okunmalıdır. Bu durum yalın olarak Hıristiyan ilahiyatındaki aslı günahın reddi değil; belki bundan daha önemli olan, tarihin uzun dönemleri boyunca erkek ile kadınların yaratılışları gereği farklı bir ruha/öze sahip oldukları inanç ve düşüncesinin bertaraf edilmesidir. Ayette işaret edilen "fıtratullah" veya "sıbgatullah" kavramlarıyla, erkek ve kadın cinsi ayrımı olmaksızın ikisinin de aynı yaratılışta oldukları vurgulanmıştır. İzzet Derveze(1888-1984) *et-Tefsîru'l-Hadîs*'te bunu "fıtrat yasası" olarak ifade etmiştir.¹⁸ Kur'an bu yaklaşımıyla nazil olduğu tarihi döneme kadar mevcut olan insana dair anlayışa yeni bir yaklaşım getirmiştir. Buna göre erkek-kadın fark etmeksizin insan, doğuştan ve yaratılıştan belli bir fıtrat/sıbğa ile yaratılmış, bunun dışında sonradan insana atfedilen her türlü inanç ve değerlendirme ise reddedilmiştir.

1. Patriarkal Dünyada Kadın Olmak ya da Patriarkal Düşüncenin Tanımladığı Kadın

Giriş bahsinde İslami literatür açısından değinmeye çalıştığımız fıtratın; yaratılış öznesi anlamında kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin her iki cins için kullanıldığına vurgu yapıldı. Bu genel tespitin ardından geçmişten bugüne bütün yönleriyle kadının ruhu var mı, yok mu? Nasıl bir ruha sahiptir? tarzındaki sorulara varıncaya kadar ve bu yönlü kadim Yunan'dan başlamak üzere günümüze kadar devam edegelen felsefi tartışmalar, konunun ne kadar sağlıklı bir temelde ele alındığını göstermektedir. Bunu irdelemeye çalışırken öncelikli olarak kadına dair değerlendirmelerin erkek zihni ile yapılıyor olması nasıl bir netice doğurmuştur? Bu açıdan şu soru çok hayati olarak değerlendirilmelidir: Patriarkal dünyada kadının kendini tam olarak ortaya koyması ne kadar mümkün olabilir? Bu sorunun cevabı arandığında, patriarkal hakimiyetin gölgesinde oluşan bir yapı içerisinde kadına yapılan tanımlamaların, patriarkanın aleyhine olamayacağı gibi, kadına dair olumlu bir tanımlamanın oluşmasının da pek mümkün olmadığı yapılan değerlendirmelerde görmek mümkündür.¹⁹

Tarihin, toplumun, kültürün, dini düşüncenin durumu açısından doğru bilgiyi elde etmenin zorluğunu göz önünde bulundurarak "iki cinsiyet arasındaki doğal farklılıklar nelerdir?" sorusuna farklı cevaplar verilmiştir, ancak bu cevapların oluşmasında etki eden araçlar çoğunlukla görmezden gelinmiştir. "Kadın dünyası" veya "erkek dünyası" arasında yapılan mukayeselerde; kadınların kendilerine ait bir zamanlarının ve kapalı bir toplumlarının hiç olmadığı dikkate alınmamıştır. Zira kadın, her dönemde erkeklerin egemen olduğu ve yönettiği topluluklarda var olmuş ve sürekli ikincil kişi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla yalın olarak kadınlardan oluşmuş bir toplum olmadığı gibi, tarihsel

¹⁶ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 1999), 826.

¹⁷ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 2/324.

¹⁸ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs, Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5/134.

¹⁹ Genevieve Llyold, *Erkek Akıl*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 10.

olarak da erkeklerin egemen oldukları bir dünyada, ancak erkeklerin izin verdiği kadar var olabilmışlerdir.²⁰

John Stuart Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi* adlı eserinde eğer erkekler, toplumda kadınlar olmaksızın ya da kadınlar, erkekler olmaksızın bulunmuş olsalardı ya da kadınların, erkeklerin denetimi altında olmadığı bir toplum var olmuş olsaydı, her birinin doğasına içkin olabilecek zihni ve ahlaki farklılıklar hakkında bir şeylerin, kesin biçimde bilinebileceğini,²¹ fakat kadının, fazlasıyla yapay bir duruma maruz bırakıldığı, baskı altına alındığı ve doğal olanın kendi özüne ait olanın doğal yapısıyla ortaya çıkmasının ya tamamen imkansızlaştırıldığı, ya da büyük oranda zorlaştırıldığı rahatlıkla görülebileceğini söylemektedir.²²

Mill, kadın kişiliğine, tarihin değişik dönemlerinde baskı altına alınmış köle kişilikler ya da doğada kendi doğal yapısıyla büyümesine izin verilmeyen bitkilerin durumunu örnek gösterir.²³ Dolayısıyla kadın fitratına dair yapılan her türlü değerlendirme, tarih boyunca erkeklerin egemen olduğu bir dünyada gerçekleştirilmiş ve bu yapılırken de doğal olarak tarihsel, sosyal ve kültürel alanda mevcut olanla yetinilmiştir.²⁴

Doğu'da, Batı'da, ya da Uzak Doğu ve Afrika'da geçmişten bugüne kadına dair düşünceler, tarihin değişik dönemlerinde farklılıklar göstermişse de özü itibariyle benzer olduğu, hatta bazen aynılaştığı görülmektedir. Her şeyden önce şunun söylenmesi gerekir ki; kendiliğinden gelişme ile ilgili olarak kadınlar, şimdiye kadar ve sürekli bir biçimde, doğal olmayan bir durum içinde tutulmuşlardır. Bu nedenle doğaları fazlasıyla çarpıtılmış ve bastırılmıştır. Kadınların doğalarının, erkeklerinki gibi, özgürce kendi yolunu tercih etmesine izin verilmiş olsaydı ve kendi doğası dışında gerek tarihsel ve gerekse sosyal açıdan baskı altına alınmasaydı, bu durumda erkeğin doğasından farklı olup olmadığı anlaşılabilir olurdu.

Kadının doğasını anlama yolunun, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın kendi pratiğiyle olabileceği söylenebilir. Bunun için de erkek için sağlanan imkân ve ortamların, kadın için de sağlanması gerekmektedir. Mill'e göre, hiç kimse doğanın bilimsel bir yarasını sezgi yoluyla elde etmemiş belki deneyimlerle o sonuca ulaşmıştır. Doğal olarak erkek ya da kadın, sahip olduğu yeti ve yeteneği deneyimi sonucunda elde eder. Dolayısıyla erkeklere sağlanan eğitim ve sosyal imkanların, kadınlara da tanınması durumunda sağlıklı sonuçlara ulaşılır.²⁵

Patriarkanın kültürü oluşturan temel dinamiklerinden biri olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir. Nesnel olarak değerlendirilecek içeriklerde dahi insan kültürünün cinsiyetsiz olmadığını ifade etmek gerekir. Kültür, hiçbir şekilde erkeklerin ve kadınların dışında başka bir alanda var olamaz. Bununla birlikte çok az alan dışında kültürümüzün baştan sona patriarkal bir karaktere sahip olduğunu da görmek gerekmektedir. Sanattan sanayiye bilimden ticarete, devletten dinin yorumuna kadar bütün alanlar erkekler tarafından var

²⁰ Simone De Beauvoir, *Kadın İkinci Cins Bağımsızlığa Doğru*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Payel Yayınları, 1993), 7.; Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 8-9.

²¹ Germaine Greer, *İğdiş Edilmiş Kadınlar*, çev. Mefkure Bayatlı (İstanbul: Pencere Yayınları, 1996), 22-23.

²² John Stuart Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, çev. Ahmet Özcan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 55.

²³ Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, 55.

²⁴ John Berger, *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 47.

²⁵ Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, 55.

edilmiştir.²⁶ Sosyal ve kültürel alandaki gelişmelerden bugüne kadar kadınların kendileri için ne düşündükleri sorulmamış, aksine onlar adına kendileri dışında ama her konuyla ilgili olarak erkeğin düşündüğü ve karar verdiği bir geçmişten bahsedilebilir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, kadın kendisi için hiçbir şeydir. Başka bir ifadeyle kadın, kendi kendisini tanımlamaktan aciz bir karakter olarak resmedilmiştir.²⁷

Kadın fıtratı, ya da kadına dair genel sorunların tespiti ve bunlara dair oluşturulan teorilerin tarihi çok yenidir. Sanayi devrimi sonrasında kadın, sosyal ve iktisadi hayata karışması ile kendi adına bir şeyler söyleme hakkını elde etmek için belli mücadeleler vermiştir. Bu çerçevede verilen kadın mücadelesi “feminist hareket” olarak nitelenmiştir.²⁸ Bu harekete göre kadına dair yapılan değerlendirmeler, doğal ve bireysel olmaktan ziyade kültürelidir.²⁹

Tarihsel olarak bakıldığında, egemen kültüre göre erkekler kadınlardan daha güçlüdür. Bu güç genel olarak fiziki güç biçiminde bir kabulle ortaya çıkmış ve sahip olduğu kaba kuvvetle kendisi için bir egemenlik alanı oluşturmuştur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak yakın tarihe kadar, hatta günümüzde bile çoğu toplumda erkeğin kadına egemen olduğu, kadının ise sadece erkeğine hizmetle yükümlü olduğu şeklinde bir inanış ve uygulama mevcuttur. Doğal olarak bu durum erkeğin, bütün alanlarda daha çok yer işgal ettiğini ve kadının da kendisini kanıtama fırsatından mahrum bırakıldığı sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple kültürel ve toplumsal hafıza ve uygulama yalın olarak fitraten kadın erkek arasında farklılığın olup olmadığının bilinmesini de imkansızlaştırmıştır.³⁰

Genel kabullere göre kadın kişiliği, ikincil olarak kabul edilmiş ve bunun bir sonucu olarak da onun en temel vasfının itaat eden olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum daha ziyade ahlaki kaygularla alakalı olarak kabul edilmiştir. Başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olma ve onlara bakım sunma sorumluluğu, kadınları kendilerine ait olanı savunma veya sahip olduğu temel karakteri belirleme yerine, kendi adlarına yapılmış değerlendirmeleri kabul etme ve bunu seslendirme şeklinde sonuçlanmıştır.³¹

2. Müslüman Kültürde Kadın Fıtratına Dair Tanımlamada Şahitlik Ayetinin Kullanımı

Kadın ve erkek iki cins olarak gezegende varlık bulan insan; tarihin, coğrafyanın, iklimin, sosyal yapının, kültürün ve özellikle dinlerin değerleriyle şekillenmişlerdir. Bütün bu ve benzeri etmenlerden hangisinin daha belirleyici olduğunu tespit etmek son derece güçtür. Ancak genel kabule göre, erkek ve kadına dair tanımlamalarda dini metinler oldukça etkilidir. Burada dini metinlerden kastımız salt elimizde mevcut kitaplar anlamında da değildir, bilakis insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilecek dinsel söylemlerdir. Zira

²⁶ Georg Simmel, *Kadınlar Cinsellik ve Sevgi*, çev. Onur Kuzgun (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016), 9.

²⁷ Simmel, *Kadınlar Cinsellik ve Sevgi*, 61; Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Müdafası*, çev. Kevser Erol (İstanbul: Doruk Yayınları, 2012), 99.

²⁸ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2012), 55.

²⁹ Nancy J.Chodorow, *Duyguların Gücü*, çev. Jale Özata Dirlikyapan (İstanbul: Metis yayınları, 2007), 82.; Susan J. Hekman, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi*, çev. Bekir Balkız-Ümit Tatlıcan (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 61-62.

³⁰ Chodorow, *Duyguların Gücü*, 99.; Kate Millet, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi (İstanbul: Payel Yayınları, 2011), 49.

³¹ Carol Gilligan, *Kadının Farklı Sesi*, çev. Duygu Dinçer-Fulden-Arisan-Merve Elma (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 64.

Müslüman kültüründeki genel kabule göre Adem ve Havva ile başlatılan bir süreçtir. Öyleyse insanlığın yaşam serüveni kadın ve erkekle başladığına göre bu iki cinse dair de tanımlamalar yapılmıştır. Nitekim Ahd-i Kadim'deki insanın yaratılışına ve yeryüzüne düşüşüne dair yapılan anlatımlarda bu durum açıkça kendisini göstermektedir. Orada kadının Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunun ifade edilmesi,³² kadının esasen kendi başına bir varlık olmaktan ziyade daha yaratılış anından itibaren erkeğine bağlı, birincil değil, ikincil derecedeki bir vasıfla tavsif edilmiş olduğunun göstergesidir.³³

Kur'an'da insanın yaratılışından bahseden ayetlerde, erkek ve kadının aynı özden yaratılmış olduğu özellikle vurgulanmakta ve yukarıda bahsi geçen yaratılış biçimi ifade edilmemektedir. Ne var ki Kur'an'ın beyanına rağmen Müslüman kültürü, geçmişe ait değerlendirmeleri alma konusunda çok istekli davranmıştır. Hatta Tevrat metinlerinde ifade edilen bu yaklaşım biçimi tarih boyunca Müslüman toplumunun kadına dair değerlendirmelerini belirleyen temel etkenlerden birisi olmuştur. Metnin tek başına belirleyici olduğunu söylemek abartı olabilir, şüphesiz Müslüman kültürünün egemen olduğu coğrafyada kadına dair değerlendirme şekli zaten olumsuz, ikincil, hatta kötülüğün kaynağı, erkeğe göre en fazla yarı hakka sahip, toplumsal salah adına sosyal yaşama fazlaca karışılmaması gereken şekilde bir konuma oturtulmuştu. Dolayısıyla kadın, kendisini inşa edebileceği, var olabileceği bir alandan yoksun bırakılmıştı. Kadının nasıl düşürüldüğünün örneği olarak sadece Gazzalî'nin (öl. 505/1111) *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserindeki "kocanın zevce üzerindeki hakkı" bahsine bakmak yeterlidir.³⁴

Müslüman kültüründe, Kur'an'ın erkek ve kadın ayrımı gözetmeksizin fitraten aynı oldukları, aynı özden yaratılmış buldukları, kendilerine verilen sorumluluk gereği akıl, irade, vicdan sahibi oldukları ve bu nedenle de yaptıklarının hesabını vermekle mükellef kılındıkları şeklinde muhkem ayetlere rağmen, hadisler vasıtasıyla bütün bu aktarımları nakzeden, eski inanç ve kültürlerde mevcut olanı egemen kılan bir anlayış yerleşmiştir.³⁵ Müslüman kültürüne bu durumun nasıl yansıtıldığını görmek için Kur'an'da sosyal yaşama dair verilen şahitlik ile ilgili ayetler bağlamında baktığımızda daha somut olarak görmek mümkün olacaktır.

Bu durumun daha doğru anlaşılabilmesi için şu genel kuralın hatırlanması gerekir: Kur'an, mesajın anlaşılması için halklara kendi dilleriyle ve anlayış seviyelerine göre hitap etmiştir. Buna göre, Kur'an 7. Yüzyılda nazil olmuş ve ilk muhatapları da Araplardı. Yani ataerkil geleneğe bağlı bir toplumdu. Kadının temelde düşkünlüğünü kabul eden İbranî geleneğine sahip olduğu gibi aynı zamanda aşırı kadın düşmanı Saint-Paul Hristiyanlığının ve erkek egemenliğinin kabileci geleneğiyle birlikte Arap yarımadasının geleneğine de sahipti.³⁶ Bu sebeple pek çok ayette bu tarihsel ve sosyal alana işaret edilmiş, mevcut durumun ifadesi sonrasında eleştiriler yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Bununla birlikte kadına dair talep edilen düşünsel değişim ve dönüşümün de kısa süre içerisinde gerçekleşmeyeceği, bunun için toplumsal değişimle birlikte uzunca bir tarihi dönemle ancak gerçekleşebileceğinin de bilinmesi istenmiştir.

³² Kutsal Kitap (Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul: 2003), 21.

³³ Bk. Merlin Stone, *Tarırlar Kadımları*, çev. Nilgün Şarman (İstanbul: Payel Yayınları, 2000), 222-247.

³⁴ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1973), 147-156.

³⁵ Bk. Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitabiyat, 2000); Mehmed Said Hatipoğlu, "Kadına Dînin Verdiğini Fazla Bulanlar", *İslâmiyât III*, 2 (2000), 7-13.

³⁶ Roger Garaudy, *20. Yüzyıl Biyografisi*, çev. Ahmet Zeki Ünal (İstanbul: Fecr Yayınevi, 1989), 311.

Sözü edilen bu tarihsel ve sosyal alana işaret eden ve kadının ticaret hayatında da yer alabileceğini ifade eden ayetlerden birisi de şudur: “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızda bir kâtip bunu adaletle yazsın...Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar...”³⁷

Sosyal yaşamda ticari alana ait bir prensibi belirlerken Kur’an, insanlar arasında ortaya çıkması muhtemel problemlerin giderilmesi için şahitler huzurunda, yapılan işlemin kaleme alınması zorunluluğunu getirmiştir. Dolayısıyla burada sözü edilen husus, toplumsal hayatın daha sağlıklı işlemesine katkı sağlayacak bir prensibin belirlenmesidir. Söz konusu ayette bir erkek ve iki kadın şahitliği biçiminde genel bir kabulle yapılan değerlendirmelere bakıldığında Müslüman kültüründe bu durumun kadın fıtratı ile nasıl ilişkilendirildiğini de görmek mümkün olacaktır. Bu çerçevede yapılan tefsirlerden sadece birkaç tane örnek aktarıldığında konu daha net anlaşılacaktır.

Fahreddin er-Râzî’ye (öl. 606/1210) göre: “Mizaçlarındaki yumuşaklığın fazlalığından dolayı unutmaya, kadınların tabiatındaki hâkim özelliklerdendir. Erkeklere oranla kadınlarda zabt kuvveti eksik ve unutmaya ihtimali yüksektir. Böyle olmayanları bulunabilirse de itibar çoğunluğa göredir.”³⁸

Bakara sûresinde: “İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin denildiğinde: ‘Düşük akıllıların iman ettiği gibi mi iman edelim derler. Bilin ki asıl düşük akıllılar onlardır.’”³⁹ Nisâ sûresi: “Allah’ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı mallarınızı düşük akıllı kimselere emanet etmeyin”⁴⁰ ayetlerinde “düşük akıllılar” olarak ifade edilenlerin kadınlar ve çocuklar olduğu konusunda tefsirlerde bazı değerlendirmeler mevcuttur. Zira onların akıllarının ermediği ve ayırt etme yeteneklerinin gelişmediği iddia edilmiştir. İbn Kesîr (öl. 774/1373) Abdullah b. Mesud ve İbn Abbas’a dayandırmıştır: “Kadınlar düşük akıllıdır, ancak kocalarına itaat edenleri başka.”⁴¹ Müslim’de geçtiği ifade edilen bir başka rivayette ise: “Ey kadınlar topluluğu, sadaka verin ve çokça istiğfar edin, çünkü ateş ehlinin daha çok kadınlardan oluştuğunu gördüm. Keskin görüşlü kadınlardan biri: Ya Resulallah neden daha çok ateş ehli oluyoruz diye sordu. Resulallah ona şu cevabı verdi: “Çok lanet edersiniz, kocanıza nankörlük edersiniz, akıllı kimseler arasında sizden daha çok eksik akıllı ve eksik dinli kimse görmedim.”⁴² Rivayette kadınların akıllarının noksanlığını soran kadına Hz. Peygamber’in bir erkeğin şahitliğine karşı iki kadının şahitliği olduğunu, dininin eksikliğinin örneği ise adet dönemlerinde namaz ve oruç tutamadıklarını gösterdiği rivayetine yer verilmiştir.⁴³

Elmalılı Muhammed Hamdi (öl. 1942):

“Şahit sayısının en az iki kişi olması da şüphe ve töhmeti, iftirayı, yanlışlığı ve unutmayı bertaraf, hata ihtimalini ortadan kaldırarak zaptın ve adaletin kuvvetini

³⁷ el-Bakara 2/282.

³⁸ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, tahk. İbrahim Şemseddin- Ahmed Şemseddin (Beirut: Daru'l Kutub Al-İlmiyye, 2013/1434), 7-8/99.

³⁹ el-Bakara 2/13.

⁴⁰ en-Nisâ 4/5.

⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-kur'âni'l-azîm* (İstanbul: Darû Kahraman, 1985), 2/187.

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-kur'âni'l-azîm*, 1/497.

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-kur'âni'l-azîm*, 1/497.

açığa çıkarmak içindir. İşte genellikle göz önünde bulundurulduğu zaman erkeklere nispetle kadınlarda zapt denilen akılda tutma gücü biraz eksiktir, unutmaya ihtimali daha fazladır. Böyle olmayanları bulunabilirse de itibar kişiye değil, cinsedir, cinsin de çoğunluğuna göredir. Bunu şöyle de düşünebiliriz; evvela kadının yaratılışında duygusallık ağır basar, duygusallığın ağır bastığı kimseler de aşırı heyecan ve etkilenme söz konusu olur yani duygusallık etkilenmeyi gerektirir. Etkilenmenin çokluğu ise unutmaya sebeplerindedir ve bir şeyi aklında iyi tutmak sadece bir zekâ ve hafıza meselesi değildir. Pek çok zeki insan vardır ki aşırı duygusallıktan fazla etkilenmeden dolayı hafızasına güvenilmez. Ayrıca kadında sübjektiflik daha ilerdedir. Dış çevredeki olaylar onu ilk anda ilgilendirir ve telaşa sevk eder. Doğrusu ticari işlemler ve insanlar arasındaki borçlanmalar gibi dışarıya ait olaylar ile ilgilenmek veya böyle şeylerle meşgul edilmek kadınlık açısından arzu edilecek bir olgunluk değildir. Bu gibi işler esas itibarıyla erkeklerin işleri olmalıdır. Bundan dolayı mükemmel bir kadın olmak üzere düşünüldüğü zaman bu gibi dışarıya ait olayları tek başına takip ederek şahitlik yapabilecek şekilde akılda tutmaktan hafızasını böyle şeylere yormaktan uzak kalmak ve bu çeşit işlere doğrudan itilmemek gerekir. Üçüncü bir husus olarak göz önünde bulundurulması icap eden şey de şudur: Kadında haya ve utanma duygusu kuvvetlidir ve kuvvetli olması gerekir. Onun bu değerli özelliği en küçük bir uğraşmayla büyük ölçüde gücünü kaybeder. Bunun için olayların kadına anlattıkları erkeğe anlattıklarından daha azdır. Bu şartlar altında bir kadına şahitlik yükü yükletmek, onu bir anlamda zarara uğratmak ve tedirgin etmektir. Dördüncü olarak; kadının fıtrata ve kendi cinsinin olgunluğu erkeğin zıddı olduğundan, erkekleşmek kadın için bir düşüş ve dejenerasyon demektir. Bundan dolayıdır ki kadınlık ve hüsnalaşmış erkeklerin şahitlikleri geçerli ve muteber olmayacağı gibi erkekleşmiş ve yarı yarıya erkek gibi olmuş kadınların şahitliği de caiz değildir. Bunların her ikisi de kendi nevinin özelliklerini kaybetmiş ve düşüş göstermişlerdir. Böyle kalbi yumuşaklığa yönelik olanların şahitlikleri de hakkı tahrif etme töhmetinden uzak kalmaz.”⁴⁴

Çağdaş bir değerlendirme olarak Muhammed Ali es-Sâbunî (öl. 2021):

“Kadınların şahitliği konusunu izah ederken, kadının şahitlikte iki olması zapt noksanlığındandır. Ancak bu durum maddi ve mâlî hususlar ile alakalıdır. Erkekler ise bu alanlarda ihtisas sahibidirler. Erkek gece, gündüz mâlî hususlar ile ilgilenir. Zihni bu alanda daha canlıdır. Mâlî meselelerde unutkanlığı kadına nisbetle daha azdır. Bu yüzden kadın mâlî işlerde erkek kadar başarılı olamaz. Kadın, erkek kadar mütemekkin de değildir; daha duygusaldır, daha unutkan, daha tez kızar. Allah Teâlâ kadın ve erkeğin mevcut konumlarına göre bu hükmünü takdir etmiştir.”⁴⁵

Yakın tarihte yaşayan iki Müslüman müfessirin, mevcut gelişmelere rağmen yaptıkları bu değerlendirme, bize kadının fıtratına dair değerlendirmelerde geleneksel kültürün ne kadar egemen olduğunu göstermektedir. Oysa günümüz dünyasında sosyal ve iktisadi hayata karışan kadınlar, bütün bu değerlendirmeleri boşa çıkaran başarılı örnekler sunmuşlardır. Dolayısıyla, tarihsel ve kültürel olandan hareketle bu tarz değerlendirilmelerin yapıyor olması, hem Kur’an’ın ruhuna aykırı, hem de hayatın pratiği ile çelişen bir durumdur.

Klasik kültürde, özellikle rivayet tefsirlerinde buna benzer pek çok değerlendirmeye rastlamak mümkündür. Bu tarz rivayetlerin ağırlıklı olarak onu aktaran râvinin içinde

⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/ 260-261.

⁴⁵ Muhammed Ali es-Sâbunî, *Safoetu’t-tefâsîr* (İstanbul: Der-Seadet, bs.), 1/178.

bulunduğu kültürel etki ve kadına dair ortaya konulan genel kabullerin etkisi ile aktarılmış olduğunu anlamak bugün için daha rahattır. Biliyoruz ki insanlar, yaşadıkları tarihsel dönemin, inanç ve kültür tarzının ve sosyal anlayışın belirledikleri ile biçimlenirler. Bu nedenle bu tarz rivayetler, her ne kadar hadis formunda zikredilmiş olsa da bunların dönemin kültür ve değer yargılarının sonucunda ifade edilmiş olduğunu belirtmek gerekir. Zira Kur'an, kadınların da erkekler gibi, hiçbir ayırım gözetmeksizin inanç, toplumsal, ibadete dair olan, malî, içtihadî ve ahlakî her türlü yükümlülüğe ehil olduğunu defalarca vurgulamıştır.⁴⁶ Erkeğin işlediği amellere terettüp eden dünya ve ahirete ilişkin her türlü sonucun, her türlü sevap ve cezanın hiçbir ayırım olmaksızın kadınlara da terettüp ettiği ifade edilmektedir.⁴⁷ Bu nedenle Kur'an, hem sorumluluk hem de sonuca dair ortaya çıkacak durumdan erkek ve kadını ayırmaksızın aynı şekilde muhatap almıştır.⁴⁸ Dini açıdan erkek ve kadın kesinlikle aynı değerde kabul edilmişlerdir. "Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar...bunlar için mağfiret ve ödül hazırlamıştır."⁴⁹ Bu ve buna benzer Kur'an'daki pek çok ayette ayrıntılı bir şekilde hem erkeğin hem de kadının anılmış olması, gerek yükledikleri sorumluluk ve gerekse bu sorumluluğun sonucunda verilecek hesaplara alakalı aralarında ontik ve etik bir farklılığın bulunmadığının özellikle bilinmesi içindir.⁵⁰ Bütün bunlarla birlikte bilinmelidir ki; yorumlamayı reddetmek, yani, kelimesi kelimesine bağlı kalınarak yapılan tekrar, mesajı anlaşılmasız kıldığı gibi, eylemi de felce uğratar.⁵¹

3. Nassın Önerdiği Fıtrat Tanımı ile Kültürün Dayattığı Fıtrat Yargıları

Kur'an'da erillik ve dişilik, erkek ve dişi şahısların fıtratına işlenmediği, yaratılış özellikleri olarak kabul edilmediği gibi Kur'an tarafından da ima edilen kavramlar değildirler. Erillik ve dişilik, her cinsiyetin nasıl bir fonksiyon icra edeceğinin kültürel olarak belirlenmesi esasına bağlı olarak tanımlanan özelliklerdir. Bu tarz bir ima Kur'an'da açıkça yer almamasına rağmen bu kavramlar Kur'an tefsirlerinde önemli bir yer işgal etmekte, en ince ayrıntısıyla tanımlamalar yapılmakta ve ulaşılan sonuçlar Kur'an'a hamledilmektedir. Dolayısıyla tarihsel ve kültürel olanlarla Kur'an'ın genel yaklaşımları arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmış ve daha sonra patriarkal bakış açısının şekillendirdiği algı ve temayüllerle tarihsel ve kültürel olan, Kur'anî norm olarak kabul görmeye başlanmıştır. Bu nedenle Kur'an metni ile Kur'an'dan anlaşılanların öncelikle birbirinden ayrı tutulması gerekir. Kur'an'ın genel anlatımında yaratılışın çiftler biçiminde olduğuna vurgu yapıldığı metin içerisinde pek çok yerde ifade edildi.⁵² Bu vurgu, sadece insan olarak erkek ve kadına değildir. Bizim dünyamızda mevcut olan her bir şeyin çiftler biçiminde yaratılmış olduğunun da bilinmesi gerekmektedir.

İradî bir varlık olan insanın erkek ve kadın şeklinde yaratılmış olması, bu mevcut durumun tamamlayıcı bir unsuru olarak görülmelidir. Birbirini tamamlayan çiftler halinde

⁴⁶ Bk. İlhami Güler, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri," *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 10/4 (1997).

⁴⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, çev. Vahdettin İnce-Mustafa Altınkaya (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5/49.

⁴⁸ Adil Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2000), 247.

⁴⁹ el-Ahzâb, 33/35.

⁵⁰ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparsalan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 94-95.

⁵¹ Garaudy, 20. *Yüzyı Biyografisi*, 317.

⁵² ez-Zariyat 51/49.

yaratılmış olan erkek ve dişi, Kur'an'da fiziksel, toplumsal ve ahlakî düzeyde belli bir işlev görürler.⁵³ Fıtratta erkek ve dişi birbirini nasıl tamamlıyorsa, fiziksel varlıklarında da aynı şekilde tamamlayıcı bir özelliği haizdir. Bu çerçevede, Kur'an'ın erkek ve kadın arasındaki irtibatı "sekîne" (sükûnet) kavramıyla kullanmış olmasına dikkat etmek gerekir. Bir önceki ayetle birlikte okunduğunda anlam bütünlüğü daha rahat sağlanmış olur. "Sizi topraktan yaratması, O'nun mucizevi işaretlerinden biridir. Sonra siz (bir süreç içinde) beşer olarak gelişip kişilik kazandınız. Yine sizin için kendileriyle sükûn bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O'nun mucizevi işaretlerindedir. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir topluluk için alınacak ders mutlaka vardır."⁵⁴ Erkek kadın için, kadın da erkek için bir sükûn kaynağı olarak yaratılmıştır. Ayrıca bu tarz bir yaratmanın Allah'ın ayetlerinden birisi olarak nitelendirilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla Kur'an, her yaratılan varlıkta fitrî olarak var olan tamamlayıcılığın bir yansıması olarak iki cinsiyetin üyeleri arasında zaruri bir bağın var olduğunu açık bir şekilde dile getirmektedir.⁵⁵

Kadın ve erkeğin ontolojik statüsünün müşterekliğine işaret eden Kur'anî kelimelerden birinin zevc olduğu görülmektedir. Bu gerçekliğe "Allah size kendi cinslerinden eşler yarattı"⁵⁶ ifadesiyle işaret edilmekte, kadın ya da erkeğin eşinin, insan türünün özelliklerini taşıma açısından herhangi bir farklılık barındırmadığı belirtilmektedir. Zira "zevc" olmak, yaratılış bakımından eşit bir düzlemde bulunmayı, varlık karakteristiği bakımından fark içermemeyi gerektirmektedir.⁵⁷

Semantik olarak "zevc" kelimesinin ifade ettiği anlam ile Kur'an'da erkek ve kadına dair yapılan değerlendirmelerde "fadl" kelimesinin kullanımına dikkat etmek gerekmektedir. Zira Kur'an'ın kullandığı her bir kelime ve kullanım alanı çok özel ve kendine has bir gayeyi barındırmaktadır. "Kadın ve erkeğin birbirine "zevc" olabilmesi, aralarında herhangi bir üstünlük tartışmasının açılmayacağını göstermektedir. Bu doğrultuda, kadın ve erkeğe yönelik kullanılan "Allah iki cinse birbirinden farklı özellik ve lütuflarda bulunmuştur" ifadesi incelendiğinde "fadl" kelimesinin 'verilmesi zorunlu olmayan ihsan' temel anlamını te'yt edecek şekilde Kur'an'da; vahiy, nübüvvet, dünya, cennet rızkı gibi her biri bir lütfâ karşılık gelen anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Birçok suhuf, kitap, peygamber ve rızıktan bahsedilmesi ve onların her zaman yaratıcı ve besleyicilerinin Allah oluşu, "fadl"ın "üstünlük fazlalık" anlamında değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Buna göre "fadl", kategorik olarak aynı ontolojik düzlemde bulunan varlıkların, birbirlerinden ayrıştıkları noktalara işaret etmektedir. Söz konusu farklılaşma, ontik bir üstünlük veya öncelikli oluşla değil, varlıkların birbirlerini bütünleyen yönleriyle ilgilidir. Bir başka ifade ile Kur'an'da farklılıklar, birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak konumlandırılmaktadır."⁵⁸

Kur'an'da pek çok ayette insanın ontolojik temeline işaret eden ve daha sonra tarihin ve kültürün bozduğu inanış ve anlayışı düzelten ibarelere yer verilmiştir. Bu çerçevede erkek

⁵³ İsmail Farukî, *İslam*, çev. Osman Tunç (İstanbul: Risale yayınları, 1987), 87-89.

⁵⁴ er-Rûm 30/20-21.

⁵⁵ Amina Wedûd, *Kur'ân ve Kadın*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 46-47.

⁵⁶ en-Nahl 16/72.; er-Rûm 30/21; eş-Şûrâ 42/11.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat'ül Kur'an*, 8/260.

⁵⁸ Tuğba Günel, "Ontolojik Statü Açısından Kadın", ed. Feyza Betül Köse, *Düşüncede Müslüman Kadın* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021), 43.

ve kadın için ortak kullanılan kavramlardan birisi de “nefs” kavramıdır.⁵⁹ Elmalılı surede geçen “nefs” kavramının insana ait olduğu ve onu insan kılacak temel bir hüviyete sahip olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ontolojik/fitrî olarak her insanda ortak olarak bulunan bu hususiyetle kendisini diğer canlı varlıklardan ayırdığını ve Allah’ın yaratılıştaki insana hem fücür, hem de takvaya kabiliyet verdiğini ve bu iki zıt kabiliyet arasında “takva” ile arınabileceğinin vurgulandığını belirttikten sonra, iyilik ve kötülüğe ulaşma konusunda sürekli bir şekilde bu durumun kendisi için kılavuz olduğunu, Hz. Peygamber’e atfen hadis olarak zikredilen: “Her ne kadar müftüler fetva verseler de sen gene kalbine danış” şeklindeki ifade de insanın fıtratında mevcut olan ve kimi değerlendirmelerde vicdan olarak ifade edilen, insanın iç sesinin, gene onu insan yapan temel özelliklerden bir başkası olduğuna işaret etmektedir.⁶⁰

Kur’an’da pek çok ayette kullanılan bu ve benzeri ifadeler, insanın ontolojik yapısına dair temel bir yargı oluşturmaktadır. Bu da erkek ve kadına dair yapılan bütün olumsuz anlatımların reddedildiği ve fitrî olarak insan denilen varlığın erkek ve kadın ayrımı olmaksızın aynı özden ve eşit bir şekilde yaratılmış olduğudur.⁶¹

Tarih boyunca neredeyse bütün toplumlarda kadınların sosyal yaşamın dışına çıkarılma çabası, onları aynı zamanda akademik faaliyet üretme konusunda da etkilemiştir. Eşit koşullar sağlanmadığı için yakın tarihe kadar, akla ait alanlarda kadınların erkeklere oranla büyük keşifler yapamadıkları görülmektedir. Oysa fıtraten aynı yetiye sahip kadın, gerek bilgi üretimi ve gerekse bilimin bütün alanlarında kendilerine imkân ve şartlar hazırlanırsa benzer başarıları ortaya çıkardığı görülecektir. Nitekim modern dönemle birlikte yaşamın bütün alanlarında ve bilimin üretilmesinde bu durumu gözlemleme imkanına sahibiz. O nedenle geçmişten bugüne kadının fıtraten zayıf olduğu, onun sadece belli vazifeleri ifayla mükellef kılındığı iddiaları, bu pratiklerle tamamen boşa düşürülmüştür. Dolayısıyla kadın ve erkeğin, akla sahip olma, doğru ya da yanlış ayırt edebilme ve düşüncelerini bu temelde inşa edebilmede herhangi bir ontik fark barındırmadığı ortaya çıkmaktadır.⁶² Bu noktada Descartes’in (öl. 1650) epistemoloji oluşturmada veya ahlaki davranış sahibi olmada insan cinsinin ortak özelliği olarak kadın ve erkek ayrımı olmaksızın sağduyu/fıtrata vurgu yapmış olması önemlidir.⁶³

Bilgi elde etmede erkek kadın arasında ontik anlamda bir farklılık olmadığı gibi, etik oluşturmada da bir farklılığın olmaması esastır. Kur’an’da; “salih amel işleyen erkekler ve salih amel işleyen kadınlar”⁶⁴ biçiminde ifade edilmiş olması, epistemoloji üretiminde olduğu gibi, etik üretimde veya etik sahibi olmada da eşit olduğunu göstermektedir. İşlediği salih amelle fazilet elde etmede, ya da kötü eylemlerde bulunarak etik dışına çıkmada erkek ya da kadın için herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Bu nedenle yukarıda değindiğimiz gibi, Ahd-i Atik’de Adem’i günaha sevk eden ve bu sebeple de “insanın düşüşü”ne neden olan kadın iddiası reddedilmiştir. İnsan olma vasfıyla kendilerine yasaklananı çiğnemek suretiyle etik dışı bir davranışı işleme, yani günah işleme eylemi erkek ve kadın her ikisine birden ait kılınmıştır. Ve tövbeleri sebebiyle de en üstün ahlaka sahip olma erdemine kavuştukları ayrıca vurgulanmıştır.

⁵⁹ eş-Şems 91/7-10.

⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/5855-5861.

⁶¹ Esed, *Kur’an Mesajı*, 132-133.

⁶² Fârâbî, *Medînetü’l-fâzıla*, çev. Nazif Danışman (İstanbul: MEB yayınları, 1990), 65.

⁶³ Rene Descartes, *Metod Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 3-4.

⁶⁴ en-Nahl 16/97.

Dolayısıyla Kur'an'ın etik konusunda da kadın ve erkeği eşitlediğini vurgulamak gerekmektedir. Geleneksel kültürde kadının günah keçisi olarak ilan edilmiş olmasını, birey ve toplum için fitne unsuru kabul edilmesini reddetmiştir. Bu nedenle Kur'an'da zikri geçen bazı kıssalardan hareketle, kadının fıtraten zayıf veya kötüye meyilli gösterilmeye çalışılması, spesifik ve bir örneklem üzerinden anlatılan bir konunun genele teşmil edilmesi, Kur'an'ın konuyla ilgili bütünlüklü anlatımına aykırı olduğu gibi, maksadının da anlaşılmasını göstermektedir. Burada işaret etmeye çalıştığımız; Yusuf suresinde bahsi geçen Hz. Yusuf ile Mısırlı Aziz'in karısı arasında zikredilen olaydaki kadın için "doğrusu, sizin oyunlarınız/tuzaklarınız korkunçtur"⁶⁵ ayetinden hareketle kadın cinsinin tamamı için genel bir fitrî zaaf olarak bu durumun belirlenmesinin oluşturduğu çelişkidir. Geleneksel tefsir anlatımlarında kadının fıtraten zayıflığı ve birey ve toplum için fitne unsuru olduğu ağırlıklı olarak bu vakıya dayandırılarak işlenmektedir. Oysa Kur'an, Hz. Musa'nın adam öldürmesinden hareketle, erkek cinsi için bir bütün olarak kan dökücü, gaddar tanımlaması yapmamıştır. Nasıl ki Musa kıssasında insanlık için temel bir etik değerden söz ediliyorsa, aynı şekilde Yusuf kıssasında da etik açıdan başka bir örneklem üzerinde durulmuştur. Bu durumu belki de en güzel ifade edecek olan Roger Garaudy'nin (öl. 2012) şu değerlendirmesidir: "Bir ayeti mesajın bütününden ayırmak, bütün İslamî düşüncenin ve bütün eylemin tavan anahtarı olan bütünlük ve birlik (tevhîd) temel ilkesini ihlal etmek olacaktır."⁶⁶

Esasen nassı anlama biçimi olarak ifade edilen, ya da din dilinde metnin anlaşılmasını sağlayan yönteme dair anlama faaliyeti yürütülürken mutlak surette bütünlük ilkesinin, siyak ve sibak ile birlikte, nazil olduğu tarihsel ve toplumsal koşulların da dikkate alınması gerekmektedir. "Bu bakımdan salt kadın veya erkek olma, bir değer ya da değersizliğe karşılık olarak okunmaya müsait değildir. Kur'an'ın kız çocuğu olan kimselere verdiği tepkiye karşı çıkmasının sebebi budur."⁶⁷ Öyle ki "Diri diri gömülen kız çocuğunun hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman..."⁶⁸ ayetinin kozmolojik kıyametin kopuşunu anlatan sahnelerin arasında konumlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ifadenin, literal anlamda, dünyaya geldiğinde yaşam hakkı elinden alınarak "bireysel/küçük kıyameti"⁶⁹ koparılan kız çocuğuna, mecazi olarak ise hak mahrumiyeti yaşanan yerde kıyametin yaşandığına işaret ederek hak savunusu yaptığı söylenebilir."⁷⁰

Nisa sûresi 34. ayette yer alan kavvâmûn (hâkim/koruyup gözeten) ifadesi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele alınmakta ve bu kullanımın nasıl erkek bakış açısıyla ve önyargı ile yorumlandığı üzerinde durulmaktadır. Bu ifade, genellikle erkeklerin kadınlardan üstün olduğu şeklinde bir anlayışın gelişimine uygun şekilde yorumlanmıştır. Bilindiği gibi, geleneksel yorumlarda erkek ve kadın arasındaki İslam'ın öngördüğü dini eşitlik inkâr edilmemiş ancak bu prensipler sosyal-siyasal eşitlik ruhunun gelişmesi için de kullanılmamıştır. Bu nedenle günümüzde Müslüman kadınlar, Kur'an'ı yeniden okuyarak aile ve toplum alanlarına bu eşitliği yaymak istemektedirler. İslamcı feministler olarak günümüzde nitelenen Müslüman kadın savunucuları, hem kamusal alanda hem de özel alanda kadın ve erkeğin hak temelli bir yaklaşımla çalışabilmelerinde ısrarcı davranmakta,

⁶⁵ Yûsuf 12/28.

⁶⁶ Garaudy, 20. *Yüzyıl Biyografisi*, 294.

⁶⁷ en-Nahl 16/58-59.

⁶⁸ et-Tekvîr 81/8-9.

⁶⁹ Râgıb İsfahânî, *Müfredât* (Mekke: Mektebetû Nezzar Mustafa el-Baz,bs), 1/ 767.

⁷⁰ Günal, "ontolojik Statü Açısından Kadın," *Düşünce Müslüman Kadın*, 52.

diğer taraftan klasik kültürde de belli bazı Müslüman ilim adamlarının kabul ettiği gibi, kadınların da devlet başkanı, dini lider, hakim ve müftü olabileceklerini savunmaktadırlar.⁷¹

İslam'ın cinsiyet rollerindeki her tür değişimi yasakladığını iddia eden gelenekçilerle, İslam'ın kadın özgürlüğüne, cinsler arası bütünleşmeye ve cinsiyet eşitliğine izin verdiğini ileri süren yenilikçiler arasındaki tartışma, bu yüzyılda şiddetlenmiştir. Bununla birlikte her iki tarafın da birleştiği nokta, İslamiyet'in toplumun kutsal temelini oluşturduğudur. Yaygın biçimde benimsenen düşüncenin aksine İslam, kadınların doğuştan getirdiği aşağılıktan söz etmez. Tersine, cinsler arasındaki potansiyel eşitliği onaylar. Var olan eşitsizliğin kaynağı, ideolojik veya biyolojik bir kadın aşağılığı kuramı değildir; bu eşitsizlik kadının gücünü bastırmak için özellikle tasarlanmış kurumların bir sonucudur.⁷² Geçmişten bugüne belli kabullerle erkeğe ve kadına biçilen rollerin devamı istenmiştir. Bütün dünyada olduğu gibi Müslüman coğrafyasında da buna karşı toplumun belli kesimlerince ciddi mücadeleler verilmektedir.

Müslüman kültüründe, Hz. Peygamber'in kadınlara karşı şefkatli olduğu vurgulandığı halde, diğer taraftan kadının fıtraten ikincil konuma düşürülmüş olması, ciddi bir çelişkiyi doğurmuştur.⁷³ Bu noktada Hz. Aişe örneği ilginçtir. Bilindiği gibi Hz. Aişe en çok hadis rivayet eden sahabeler arasında zikredilmiş⁷⁴ ve birçok konuda sahabeye eleştiri yöneltmiştir.⁷⁵ Hadis naklinin esaslı unsur olarak hafızanın merkezi önemde olmasını gerektirmesine karşılık birçok Müslüman, kadınların hafızasını kusurlu olarak görmeye devam etmiştir. Barlas'a göre bu durum da erkeklerin kadınların şahitliğiyle ilgili ayeti yanlış yorumlamalarından kaynaklanmıştır.⁷⁶

Sonuç

Kur'an bir veya iki cinsiyeti temel alan modellere uyum sağlayan, cinsiyetler arasındaki farklılıklar veya benzerlikler üzerine kurulu bir bakış açısı benimsemez. Amina Wadud'un: "Kadın insanoğlunun temel branşları arasında belirli bir alt türü değildir, kadın ve erkek insan türünün eşit veya benzer potansiyellere sahip, her ikisi de itibar sahibi iki kategoridir" değerlendirmesini tekrar hatırlatmakta yarar vardır. Gerçekten de Kur'an bize kadın ve erkeğin bir bütünü, cinsiyetler arası bir denklik oluşturduğunu ve taşıdıkları önemin cinsiyetlerin doğasında değil, ruhanî uygulamalarının kalitesinde mevcut olduğunu öğretir. Başka bir deyişle, Kur'an'da, kadın ve erkekler arasındaki ayırım, cinsiyette değil, yalnızca ahlakî kriterlere göredir. "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz, Allah katında en üstün olanınız, O'na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır." Dolayısıyla Kur'an'a göre insanın rolünü ve özneliğini belirleyen, cinsel kimliği değil, Kur'an'ın öğretileriyle uyum içindeki ruhanî icraatlarıdır. Kur'an, kadının daha aşağı bir varlık olarak gösterildiği ve iki cinsiyet arasında uyumsuzluk, eşitsizlik ve ölçsüzlüğün

⁷¹ Ayşe Güç, "İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), 659.

⁷² Fatıma Mernissi, *Peçenin ötesi*, çev. Mine Küpçü (İstanbul: Yayınevi Yayıncılık), 43-44.

⁷³ Asma Barlas, *Believing Women in Islam Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an* (Austin: University of Texas Press, 2019), 45.

⁷⁴ Cemal Ağırman, "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları), 31/532-533.

⁷⁵ Bk. Zerkeşi, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, haz. Bünyamin Erul (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000)

⁷⁶ Barlas, *Believing Women in Islam*, 45-46.

olduğu Batılı ataerkil gelenekte olduğu gibi cinsiyetler arası benzerlik veya farklılıklar olduğunu öne sürmediği gibi, biyolojik cinsiyete toplumsal anlamlar veya belirli nitelikler de yüklememiştir.

Başka bir deyişle, Kur'an kadınları ve erkekleri biyolojik veya toplumsal cinsiyet özelliklerine göre, hele erkeğin mantıklı, kadınınsa duygusal olması, erkeğin *ego*, kadının da *alter* olması gibi ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlamaz. Kur'an'ın insanların denkliliği tanımında, tarafların hiçbirisi imtiyazlı değildir. Erkekler ve kadınlar, Kur'an tarafından eşit bireyler kabul edildiklerine göre, ahlakî davranışlar bakımından aynı standartlara tabidirler ve ikisi de doğrulukları karşılığında aynı ödülü alacaklardır.

Kur'an'ın kadınları ve erkekleri her ikisi de ahlakî sorumluluklara sahip aktörler olarak gördüğü fikri ayette, inanan kadın ve erkeklerin evliya, yani "birbirinden sorumlu olan, birbirinin koruyucusu olan" şeklindeki tanımlamasında da görülmektedir. Kur'an, erkekler ve kadınlar arasında ne ahlakî davranışları ve potansiyelleri ne de görevleri konusunda ayırım yapar. Kadınları ve erkekleri cinsel ve toplumsal görev dağılımı temelinde tanımlamadığı gibi, yalnızca kadınlara veya yalnızca erkeklere özgü işler de tayin etmemiştir. Kur'an'ın tüm öğretileri göz önünde bulundurulduğunda, kimi meselelerde kadınlara ve erkeklere farklı muamele yapılmasını cinsiyetler arası eşitsizliğin bir kanıtı olarak görmek işte bu sebeple nassın ruhunu anlamamak demektir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an, kadının değeri ve itibarı konusunda, modern düşüncede bile daha yeni ifade edilmeye başlanan hususları, açık bir şekilde ve pek çok yerde dile getirmiştir. Kur'an'ın doğrudan kadına hitapta bulunması ve bir surenin isminin "Nisâ" olması, aslında Kur'an'ın fitrat anlamında kadın ve erkeği nasıl tanımladığının da en güzel kanıtlarındandır.

Kur'an metni esas alındığında, Kur'an'ın insan tanımı, erkek ve kadına dair değerlendirmelerinde nazil olduğu gün, hatta bugün için bile devrim mahiyetinde prensipler belirlediği görülecektir. Kadının köle olarak satıldığı bir dünyada, cahiliye Arap toplumunda doğan kimi kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldükleri bir zaman diliminde ve bir toplumsal yapı içerisinde, yaratılışın tekliliğini, onun da toprak temelli olduğunu ifadeyle, bütün bir insanlık arasında ontolojik bir eşitliği sağlayan bir söylemle ortaya çıkmış olmasını bir devrim olarak nitelenebilir. Ne var ki diğer bütün konularda olduğu gibi kadın konusunda da Kur'an'ın bu temel prensiplerinin göz ardı edildiği, İslam öncesi döneme ait inanç ve kültürlerin egemen anlayışı olan, kadının fitraten zayıf, erkeğe göre ikincil, toplum için fitne unsuru olarak bilinen, haklar konusunda oldukça geri plana düşürülmüş ikincil bir varlık gibi tanımlamalar Müslüman kültürüne de egemen kılınmıştır. Tabiri caizse Kur'an'ın bu konuda yaptığı devrime karşı bir karşıt devrimle cevap verilmiştir. O nedenle kadının fitraten/ontolojik olarak erkekle aynı olduğu tezini işleyen Kur'an'ın bu temel tezinden hareketle, hayatın bütün diğer alanlarında da kültür, iktisat, siyaset, eğitim başta olmak üzere erkekle aynı haklara ve aynı sorumluluklara sahip olduğunun tekrar edilmesi ve bu alanda daha çok mücadelenin verilmesinin gerekliliğine de işaret etmek isteriz.

Kaynakça / References

- Ağırman, Cemal. "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Arslan, Z. Şeyma. *Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde 'İnsanın Neliği' Sorusu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Barlas, Asma. *Beliveing Women in Islam Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*. Austin: University of Texas Press, 2019.
- Berger, John. *Görme Biçimleri*. çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 4.Basım, 2012.
- Chodorow, Nancy J. *Duyguların Gücü*. çev. Jale Özata Dirlikyapan. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitabu't-ta'rifat*. Beyrut: Dru'l-Kutubi'l İlmîyye, 1995.
- Çiftçi, Adil. *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Yaşamak*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2000.
- De Beauvoir, Simone. *Kadın İkinci Cins Bağımsızlığa Doğru*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınları, 8.Basım, 1993.
- Derzeze, İzzet. *et-Tefsiru'l-Hadîs*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Descartes, Rene. *Metod Üzerine Konuşma*. çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- Ergin, Betül. *Construction of Womanhood Through Fıtrat, The case of Female Preachers in Turkey*, Ankara: Middle East Technical University, The Department of Gender and Women's Studies, Master Thesis, 2020.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koçak-Ahmet Ertürk. Ankara: İşaret Yayınları, 1999.
- Fârâbî, Ebu Nasr Muhammed. *Medinetü'l-Fâzıla*. çev. Nazif Danışman. İstanbul: MEB Yayınları, 1990.
- Farukî, İsmail. *İslam*. çev. Osman Tunç. İstanbul: Risale Yayınları, 1987.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparsalan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983.

- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4.Basım, 2012.
- Frankl, Viktor. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2014.
- Garaudy, Roger. *20. Yüzyıl Biyografisi*. çev. Ahmet Zeki Ünal, İstanbul: Fecr Yayınevi, 1989.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâ'ül ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1973.
- Gilligan, Carol. *Kadının Farklı Sesi*. çev. Duygu Dinçer-Fulden Arısan-Merve Elma. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Greer, Germain. *İğdiş Edilmiş Kadınlar*. çev. Mefkure Bayatlı. İstanbul: Pencere Yayınları, 1996.
- Güç, Ayşe. "İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 649-673.
- Güler, İlhami. "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997), 296-303.
- Günel, Tuğba. "Ontolojik Statü Açısından Kadın" *Düşüncede Müslüman Kadın*. edt. Feyza Betül Köse. İstanbul: Ensar Yayınları, 2021.
- Hatipoğlu, Mehmed Said. "Kadına Dînin Verdiğini Fazla Bulanlar". *İslâmiyât III* 2 (2000), 7-13.
- Hekman, Susan J. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi*. çev. Bekir Balkız-Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*. Tûnus: Dâru Suhnûn, 1997.
- İbn Kesîr, ebu'l-Fida. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Daru Kahraman, 1985.
- İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzan*. çev. M. Şerafeddin Yaltkaya-Babanzade Reşid. Hazırlayan: N. Ahmet Özalp. İstanbul: YKY, 1996.
- İllin, M.-Segal E. *İnsan Nasıl İnsan Oldu?*. çev. Ahmet Zekeriya. İstanbul: Say Yayınları, 19. Basım, 2018.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredât*. Mekke: Mektebetû Nezzar Mustafa el-Baz, bs.

- Kadî Abdulcabbâr, *Şerhu'l uşûli'l-hamse*. thk. Abdulkerim Osman. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1992.
- Kök, Aysun. *Hadislerde Kadın ve Fıtrat*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an'da Fıtrat Kavramı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005), 72-104.
- Kutsal Kitap. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Llyold, Genevieve. *Erkek Akıl*, çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr. *Kitabu't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 2002.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ali Haydar Ulusoy-Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008.
- Mernissi, Fatıma. *Peçenin Ötesi*. çev. Mine Küpçü. İstanbul: Yayınevi Yayıncılık, 1995.
- Mill, John Stuart. *Kadınların Köleleştirilmesi*. çev. Ahmet Özcan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Millet, Kate. *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi. İstanbul: Payel Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîrü'l-Kebîr*, tahk. İbrahim Şemseddin-Ahmed Şemseddin. Beyrut: Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013.
- Russ, Jacqueline. *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*. çev. Özcan Doğan. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefâsîr*, İstanbul: Der-Seadet, ts.
- Simmel, Georg. *Kadınlar Cinsellik ve Sevgi*, çev. Onur Kuzgun. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Stone, Merlin. *Tanrılar Kadıncı*, çev. Nilgün Şarman. İstanbul: Payel Yayınları, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhamed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli ayi'l-kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000.

Wedûd, Amina. *Kur'ân ve Kadın*, çev. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

Wollstonecraft, Mary. *Kadın Haklarının Müdafaası*. çev. Kevser Erol. İstanbul: Doruk Yayınları, 2012.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli. İstanbul: Azim Dağıtım.

Zemahşerî. *el-Keşşaf an haķāiki ğavâmiẓi't-tenzîl ve uyûni'l eķāvîl fi vücûhi't-te'vil*, thk: Abdurrezzak el-Mehdi. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1997.

Zerkeşî. Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler. haz. Bünyamin Erul. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000.